

TA'LIM JARAYONIDA KASB TANLOVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI HAMDA FAOLLIGINI TA'MINLASH

Qulmatova Faroxat Abdumalikovna

*Surxondaryo viloyati Denov tumani MMTBga qarashli. 23-maktab
amaliyotchi psixologi*

ANNOTATSIYA: *O'sib borayotgan bolada jismonan o'zgarishlar ham sodir bo'lib boradi. O'quvchining jismonan imkoniyatlari ko'payadi. O'zini va jismoniy kuchini boshqarish, tanasidagi o'zgarishlarni kuzatish orqali, o'zida kattalarga o'xshash tomonlar paydo bo'lishini ko'radi.*

Kalit so'zlar: *yetuk insonni tayyorlashda meditsina, psixologiya va falsafiy bilimlarning o'rni.*

KIRISH

Kasbga yo'naltirish borasidagi ilk bilimlar va tavsiyalar maktabdan to'plab boriladi. Kasb tanlashda ta'lim muassasining va pedagogpsixologlarning ahamiyati katta. O'qituvchi o'zi tarbiyalayotgan o'quvchilarga ta'lim berib borar ekan, shu bilan birga ularni kasb tanlashlariga ham yordam beradi. Bizga ma'lumki, maktabning kelajakda kasb tanlashga imkoniyati bo'lgan yoshlarga ta'lim berishdan iborat asosiy vazifasi-bu o'quvchilarning fan asoslarini faol, ongli, mustahkam va tizimli ravishda egallashini ta'minlashdir. Bular asosida o'qituvchi o'quvchilarga ma'lum bir kasblarni tanlashlari uchun tavsiyalar berib boradi.

Ta'lim jarayoni ishtirokchilari bu o'qituvchi va o'quvchi hisoblanadi. Bu yerda ta'lim beruvchi pedagogni va ta'lim oluvchi o'quvchi nazarda tutiladi. Bular birgalikda ta'lim jarayoni ishtirokchilari hisoblanadi. Shuni ta'kidlash kerakki ta'lim olayotgan o'quvchi va ta'lim beruvchi o'qituvchining o'ziga xos bo'lgan psixologik xususiyatlari va jismoniy imkoniyatlari mavjud bo'ladi. Bular esa o'z navbatida ta'lim olishga o'z ta'sirini ko'rsatib boradi. Har birimiz bolalikdanoq o'zimiz hohlagan kasb egasi bo'lishni orzu qilamiz. Kasb tanlash – har bir inson

hayotidagi eng muhim tanlovlardan biri. Kasb – nafaqat daromad topish manbai, balki umrning asosiy qismi sarflanadigan faoliyat hamdir.

Psixologlar bunday mas'uliyatli qaror qabul qilishda o'smirlar nafaqat atrofdagilarning tavsiyasiga tayanib qolmasdan, o'z iqtidori, qiziqishi, layoqati, moyilligini aniqlab olishi ham muhim deb hisoblaydilar. Bu borada sizga psixologik testlar yordam beradi. O'zingizda qaysi kasbga moyillik va qiziqish yuqori ekanini psixologik testlar orqali birlamchi bosqichda aniqlab olishingiz mumkin.

Turli kasblar, istiqbolli yo'nalishlar va mutaxassisliklar to'g'risidagi bilimingizni mustahkamlashingiz va sizni qiziqtirgan kasblar bilan tanishib borishingiz kerak.

Kelajakdagi kasbingiz haqida qaror qabul qilganingizdan so'ng, u haqida iloji boricha ko'proq bilimlarga ega bo'lishga harakat qiling. Buning uchun turli o'quv-guruhlar bo'lgan ko'plab ixtisoslashgan maktablar va kurslar mavjud bo'lib, ular transport vositalari mexanikasidan tortib, tadbirkorlikkacha o'zingizni sinab ko'rish imkoniyatini beradi. Asosiy tanlovdan tashqari, qo'shimcha ravishda e'tiborga olinuvchi "zaxira" tanlov ham bo'lishi kerak. Chunki hayotda nimalar bo'lishini oldindan bilib bo'lmaydi, unda har qanday holat ro'y berishi mumkin.

Tanlangan yo'nalish bo'yicha o'qishning imkoniyati bo'lmasa tushkunlikka tushmaslik kerak va boshqa maqbul variantlarni ham ko'rib chiqish maqsadga muvofiq. Ota-ona tomonidan beriladigan maslahatlar albatta foydali, lekin yakuniy qarorni mustaqil qabul qilishga harakat qiling.

Agar otangiz yoki onangizning kasblarini davom ettirmoqchi bo'lsangiz, bu albatta juda yaxshi. Lekin bunga sizni hech kim majburlashi kerak emas. Otaning yoki onaning shu kasbda o'z baxti va muvaffaqiyatini topgani o'g'il yoki qizda ham xuddi shu narsa takrorlanadi degani emas. Inson yoqtirmagan ishi bilan butun hayoti davomida shug'ullansa, o'zini baxtsiz his qiladi. Quyidagi bir qancha maslahatlarni ham e'tiborga oling:

- kasb tanlashda, sizni yaqindan biluvchi insonlar – oila a'zolaringiz, do'stlaringiz bilan maslahatlashing;

- yangi kasb sohalari haqida ommaviy axborot vositalaridan ko'proq ma'lumot olishingiz mumkin;
- katta talabga ega kasblar haqida ma'lumotni maxsus onlayn-resurslar orqali olish ham mumkin;
- kasb tanlashda istaklaringiz va hayotdagi maqsadlaringizdan kelib chiqing;
- imkoniyat bo'lsa, kasb tanlash bo'yicha malakali mutaxassis bilan maslahatlashish maqsadga muvofiq.

O'qituvchi ta'lim berish davomida bolalarning iqtidoridan va qobiliyati va qiziqishidan kelib chiqib, maktabdan keyingi uzluksiz ta'limni qaysi yo'nalishiga ta'lim olish uchun kirishlariga yordam beradi. Maktabdan kasbiy maslahat berish uchun o'qituvchi o'zi ham kasbiy maslahat to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'lishi kerakligi kelib chiqadi. Kasbiy maslahat bu asosan yoshlarga kasblar haqida ilmiy asoslangan maslahat berish bo'lib, u asosan yoshlarni qobiliyati, manfaatlari, qiziqishlari, intilishlari asosida kasb tanlashlariga yordam beruvchi sohadir. Kasbiy maslahat har bir kasb haqida ma'lumotlarga ega bo'lishi shuningdek kadrlarga bo'lgan ehtiyojlar, mehnat faoliyati, kasbning ijtimoiy-iqtisoiy va sanitar-gigienik statusi, kasbga o'qitish va insonga kasb qo'yadigan talablar haqida ma'lumotga ega bo'lish kerak. Bunda inson psixik xususiyatlariga, meditsina va jismoniy ko'rsatkichlariga va kasbga mos kelmaslik to'g'risida ham ma'lumotga ega bo'lish kerak. Kasbiy maslahat yosh davrlariga qarab, ma'lumot darajasiga qarab va unda ishtirok etayotgan o'qituvchilariga, ota-onalarining ishtirokiga qarab muvaffaqiyatli chiqadi.

O'qituvchi o'quvchilarga ta'lim berish davomida ularni kasb tanlashlariga yo'llanmalar berar ekan shuning bilan birga ularni psixologik va jismoniy salomatligi haqida ma'lumotga ega bo'lishi kerak bo'ladi. Kasb tanlovchi hisoblangan o'quvchilar o'zlarini ruhan va jismonan sog'lom ekanliklarini meditsina ko'rigidan o'tib tasdiqlashlari mumkin bo'ladi. Bundan tashqari maktab psixolog-lari va shifokorlari har doim ularni kuzatib boradilar. Psixik xususiyatlari

yoshiga qarab rivojlanib borayotgan o'quvchi o'zidagi psixologik xususiyatlarni kuzatish orqali o'zgarib borishini bilib boradi. Boladagi diqqat, sezgi, fahm-farosat, xarakter, tafakkur qilish, qobiliyat va boshqa psixologik xususiyatlar o'quvchining rivojlanib borishi bilan o'zgarib, takomillashib boradi. Ayniqsa bu o'smirlik davrida juda yaqqol ko'zga tashlanadi.

O'sib borayotgan bolada jismonan o'zgarishlar ham sodir bo'lib boradi. O'quvchining jismonan imkoniyatlari ko'payadi. O'zini va jismoniy kuchini boshqarish, tanasidagi o'zgarishlarni kuzatish orqali, o'zida kattalarga o'xshash tomonlar paydo bo'lishini ko'radi. Bular esa uni psixologik jihatidan kattalardek tutishga, o'zini ma'lum bir kasbda ko'rishga intiltiradi. Umuman olganda o'quvchidagi psixologik va jismoniy tomonlar asosan uning nerv-fiziologik tomonlari bilan bog'liq bo'ladi. Insondagi yuz berayotgan psixologik va jismoniy o'zgarishlar uning miyasi bilan, psixofiziologik jarayonlar va nerv-fiziologik jarayonlar bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Bularni o'rgangan olimlar insonni kasbga xos tomonlarini ham ko'rsatib berganlar. Insonni jismoniy va ruhiy sog'ligini o'rgangan olimlar qatoriga I.M.Sechenov, I.P.Pavlovni ko'rsatish mumkin. Kasb bilan bog'liq masalalar ko'proq keyinchalik K.M.Gurevich nomi bilan bog'liqdir. K.M.Gurevich kasb masalasi bilan shug'ullanar ekan insondagi individual-psixologik xususiyatlarning asosida psixofiziologik jarayonlar yotishini ko'rsatib, I.P.Pavlov, B.M.Teplov olib brogan ishlarga suyangan holda tushuntirib berishga intiladi.

O'quvchilarni yoshi katta bo'lib borgan sari undagi xarakter, odatlar o'zgarib boradi. Bu uning jismoniy va psixologik taraqqiyoti bilan bog'liq bo'ladi.

B.M.Teplov ko'rsatib o'tganidek kasb tanlashdagi insonni har xil xatti-harakati, uning o'ziga xosligi, uning ishonchi, qiziqishi, bilimi, layoqati, odati, o'ziga xosligi, uning ishonchi, qiziqishi, bilim, layoqati, odati, o'ziga xosligi shaxs psixologik hayoti bilan bog'liq bo'ladi. Insonda yuz berayotgan jarayonlarning psixologik va fiziologik tomonlarining asosi bu u yoki darajada sodir bo'layotgan shartli bog'lanishlar hisoblanadi. B.M.Teplov bir xil sharoitlarda ham insonlar bir-biridan ajralib turishini, bilim olishida, ish bajarishdagi psixofiziologik

imkoniyatlari har xil bo'lishini ko'rsatib o'tdi. Bu jarayon I.P.Pavlov tomonidan nomlangan nerv tizimiga yoki oliy nerv faoliyatiga bog'liq bo'ladi.

XULOSA

Kasb tanlashda yana shuni bilish kerakki bolalarni jismoniy tuzilishi va o'sib borishining evolyutsion davrlari mavjud. Shulardan kelib chiqqan holda bolalar o'zlari yoqtirgan kasblarni tanlab boradilar. Eng muhimi har bir shaxs tanlagan kasblarini o'z imkoniyatlarini, psixologik va fiziologik salomatligiga e'tibor bergan holda tanlasalar maqsadga muvofiq bo'ladi. Maktablarda ishchi kasblar bo'yicha mutaxassislar tayyorlanadi. Biroq, malaka, chuqur umumiy va maxsus bilimlarga ega bo'lish uchun allaqachon boshqa darajadagi professional fikrlash talab etiladi. Bunday o'quv yurtlarining o'quv dasturlari o'nlab ikkita fanni, o'quv ishlari, test sinovlari va imtihonlarni o'z ichiga oladi. Ularning tayyorgarligi darajasi yangi ish turlarini o'zlashtirishga, kasbiy jihatdan o'sishga, yangi texnologiyalarga rioya qilishga imkon beradi. Murakkab ishlar uchun mutaxassislar, shu jumladan mehnat jamoalarini boshqarish texnik mashg'ulotlar tomonidan tayyorlanadi, bu erda o'qitish darajasi, mustaqil ish hajmi va intensivligi yuqori. Bunday holda, o'qish muddati ko'payadi va qabul kirish imtihonlari natijalariga ko'ra amalga oshiriladi. Sinf o'qitish tizimidan tashqari ma'ruzalar, seminarlar, laboratoriya ishlari ham bo'lishi mumkin. Ish joyida texnik maktab bitiruvchilari qaror qabul qilishda mustaqil bo'lishlari va mehnat jamoasini boshqarish qobiliyatiga ega bo'lishlari kutilmoqda. Ayni paytda matbaa sanoati, maishiy xizmat ko'rsatish, qurilish, tovar va oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish, asbobsozlik jadal rivojlanmoqda. Mexanizm operatorlari, frezalashgichlar va yuqori sifatli burilish mashinalari mehnat bozorida talabga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.F.R.Abduraxmonov,Z.E.Abduraxmonova -Kasb psixologiyasi. Toshkent-2018
2. 2.E.A.Klimov. "Kak vibrat professiyu" Moskva, 1990-yil.
- 3.Umumiy psixologiya..G'oziyev.Toshkent-2002
- 4.Internet materiallari